

## **Miloš Marković, Sandra Radenović, Božo Bokan**

Univerzitet u Beogradu, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Blagoja Parovića 156, RS–11000 Beograd  
miloscj@gmail.com

### **Zdravstvena kultura i tjelesna kultura – točke susreta**

#### **Sažetak**

*Autori razmatraju brojne definicije kulture, zdravstvene kulture i tjelesne kulture. Prema jednoj sveobuhvatnoj sociološkoj definiciji, kultura se može shvatiti kao zaliha informacija i nagomilanog znanja, načina mišljenja, osjećanja i djelovanja koje određena društvena grupa prenosi na svoje potomke. Ovu definiciju možemo transponirati na područje zdravstvene i tjelesne kulture. Tako se zdravstvena kultura može definirati kao zaliha informacija i nagomilanog znanja, načina mišljenja, osjećanja i djelovanja vezanih za zdravlje i različite oblike zdravstvenog ponašanja. Slično, tjelesna kultura može se definirati kao zaliha informacija i nagomilanog znanja, načina mišljenja, osjećanja i djelovanja vezanih za oblast tjelesnog odgoja, rekreacije i sporta. Autori nastoje izdvojiti točke susreta zdravstvene i tjelesne kulture, te razmatraju tjelesnu kulturu i zdravstvenu kulturu kao vrijednosti. Najzad, autori navode rezultate empirijskog istraživanja o vrijednostima tjelesne kulture na uzorku studenata prve i pete godine studija Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu. Rezultati pokazuju da studenti visoko vrednuju zdravstvenu kulturu kao jednu od primarnih i specifičnih vrijednosti tjelesne kulture. Studenti pete godine studija s napredovanjem znanja u svim sferama studijskog programa proširuju svoj spoznajni vidik, pa tako i vrednovanje zdravstvene komponente, ne samo kao biološki dane u vrijednosnom sistemu tjelesne kulture nego i kao šire psihološke, sociološke, obrazovne i kulturološke komponente.*

#### **Ključne riječi**

zdravstvena kultura, tjelesna kultura, zdravlje, tjelesnost, vrijednosti

## **1. Uvod. Kultura, zdravstvena kultura i tjelesna kultura**

U uvodnom dijelu rada razmotrit ćemo najznačajnija shvaćanja kulture. Riječ kultura dolazi od latinskog izraza *cultura* koji znači uzgajanje, oplemenjivanje, obrađivanje, a kada se ovaj izraz primijeni na pojedinca, tada upućuje na humanizaciju ljudske prirode. U klasičnom smislu, ovaj pojam se najprije koristi u antropologiji u značenju cjelokupnog načina života jednog naroda. Antropolozi koji su izučavali preko tri stotine definicija pojma kulture, smatraju da je kategorija kulture višeznačan pojam: kultura se smatra sekundarnom prirodom, neizostavnim kontekstom ljudskog života, smatra se da se čovjek ne bi mogao razvijati bez kulture jer ona omogućava razvijanje sućinskih sposobnosti bez kojih čovjek ne bi bio čovjek itd.<sup>1</sup> Otuda se zbog višeznačnosti ove kategorije može govoriti o različitim aspektima kulture: ona

1

Zagorka Golubović, »Kultura«, u: *Sociološki rečnik*, Zavod za udžbenike, Beograd 2007., str. 268–270.

je način života kao model (obrazac) za život, ona je društveno nasljeđe koje usvaja grupa i prenosi na potomke, kultura je naučeno ponašanje i utvrđivanje mehanizama za normativno reguliranje ponašanja, ona predstavlja niz tehnika za prilagođavanje pojedinaca društvu, kultura se odnosi na niz standardnih orijentacija za rješavanje postojećih problema i ona obuhvaća određene simboličke sisteme koji izražavaju ideje i vjerovanja. U kulturu, dakle, spada sve ono što nije urođeno, nego je stvoreno, stečeno i naučeno tijekom života u društvenoj zajednici – sve ono što stvara novu sredinu za čovjeka, koji bi bez kulture bio izgubljen.<sup>2</sup>

Sa sociološkog aspekta, kultura nekog društva obuhvaća kako nematerijalne aspekte (vjerovanja, ideje, vrijednosti, norme) koji čine sadržaj te kulture, tako i materijalne aspekte (objekte, simbole, arhitekturu i tehnologiju) kroz koje se izražava sadržaj kulture. Kao što nijedna kultura ne može postojati bez društva, tako nijedno društvo ne može postojati bez kulture.<sup>3</sup>

Uvažavajući višeznačnost pojma kultura, navodimo sljedeće konciznije shvaćanje negoli što su to ponuđene definicije. Prema ovom određenju, kultura je skup vrijednosti i normi, običaja, rituala/ceremonija i načina života pojedinaca i grupa u jednoj društvenoj zajednici; ona u sebe uključuje i jezik, umjetnost, književnost, arhitekturu itd. koji su naslijeđeni, preuzeti, odnosno u toj društvenoj zajednici nastali.<sup>4</sup> Razlike u kulturama uvjetuju razlike u društvima, a sućinski aspekt kulturnih razlika jesu zapravo razlike u vrijednostima, točnije u vrijednostima i normama. Vrijednosti se definiraju kao apstraktne ideje koje daju značenje i služe kao orijentir pojedincima ili grupama u njihovoj interakciji u svim sferama svakodnevnog života. Norme su pravila ponašanja koja odražavaju vrijednosti neke kulture, nekog društva. Vrijednosti i norme svojim zajedničkim djelovanjem oblikuju ponašanje pojedinaca i grupa, pripadnika neke kulture.<sup>5</sup> Na primjer, visoko vrednovanje tjelesne kulture i tjelesnog odgoja u nekoj kulturi, točnije u nekom društvu, jasno se reflektira na značajnu zastupljenost i redovno pohađanje satova tjelesnog odgoja u obrazovnom sustavu.<sup>6</sup>

Razmotrimo još jedno sveobuhvatno sociološko shvaćanje pojma kulture koje ističe višeznačnost pojma. Kultura je zaliha informacija i nagomilanog znanja, načina mišljenja, osjećanja i djelovanja koji dominiraju u određenoj društvenoj zajednici i koje određena društvena grupa prenosi na svoje potomke.<sup>7</sup>

Navedena definicija kulture može se transponirati na široko polje zdravstvene kulture: zdravstvena kultura je zaliha informacija i nagomilanog znanja, načina mišljenja, osjećanja i djelovanja vezanih za zdravlje i različite oblike zdravstvenog ponašanja.<sup>8</sup> Dakle, imajući na umu ovo određenje zdravstvene kulture, ona bi obuhvaćala sve relevantne informacije i nagomilano znanje, načine mišljenja, osjećanja i djelovanja koji su vezani za očuvanje zdravlja, za odnos zdravlja i načina života čovjeka, kao i za faktore koji negativno utječu na zdravlje. Tako je nedostatak tjelesne aktivnosti na prvom mjestu negativnog utjecaja na zdravlje, zatim slijede: stres, niska primanja i siromaštvo, neodgovarajuća medicinska i socijalna briga i slaba dostupnost zdravstvenih i socijalnih usluga, nedostatak jeftinih vidova rekreacije i nepostojanje parkova i vrtova, prekomjerno pušenje i alkohol, uzimanje nedozvoljenih lijekova, neprakticiranje sigurnog seksa, život u oblastima s visokom stopom kriminala, neprovođenje mjera zaštite na radu, loši uvjeti stanovanja, vlaga, hladnoća i nedovoljan životni prostor, neadekvatna briga o djeci i neodgovarajuća socijalizacija, loše planiranje transporta, nedostupnost sredstava javnog prijevoza, nezaposlenost, konzumiranje »brze hrane« i ostalih vrsta namirnica loših

po zdravlje, život u industrijskim oblastima s visokim rizikom od zagađenja, prometnim saobraćajnicama i lošom kvalitetom zraka, društvena izolacija i društvena ekskluzija – život na marginama društva, bez mogućnosti kontrole osobnih života, dugačko radno vreme, stresni ili rizični uvjeti rada, loše obrazovanje, loše zdravstveno obrazovanje i neobaviještenost o dostupnosti zdravstvenih usluga.<sup>9</sup> Ponuđena definicija zdravstvene kulture bi obuhvaćala i razmatranje oblika zdravstvenog ponašanja, odnosno različitih ljudskih aktivnosti koje su u vezi s unapređivanjem zdravlja, prevencijom bolesti, postupcima dijagnostificiranja i liječenja bolesti, korištenjem zdravstvene zaštite, rehabilitacijom itd.<sup>10</sup>

Ponuđenu sveobuhvatnu definiciju kulture transponirat ćemo na područje tjelesne kulture. Tjelesna kultura tako se može definirati kao zaliha informacija i nagomilanog znanja, načina mišljenja, osjećanja i djelovanja vezanih za oblast tjelesnog odgoja, rekreacije i sporta. Istaknimo da sistem tjelesne kulture čine: tjelesni odgoj učenika kao institucionalizirana djelatnost čiji su korijeni vaninstitucionalni, zatim rekreacija građana, kako odraslih, tako i djece i mladih kao njihovo slobodno opredjeljenje koje bi društvo trebalo poticati i materijalno pomagati te najzad, vrhunski, takmičarski, reprezentativni sport koji je izraz duboko osobnih poriva za aktualizacijom osobnosti u što

2

Nerijetko se u literaturi može naići na razmatranje dileme što je prvo – društvo ili kultura. Budući da ovo pitanje prelazi okvire rada, spomenut ćemo shvaćanje koje ističe značaj kulture. Naime, bez kulture ne bi bilo niti društvene organizacije koja se ne zasniva niti na instinktivnim regulativama i zakonima prirode, niti na fiziološkoj podjeli rada (na primjer, kao kod pčela), nego se javlja kao »kulturna konstrukcija realnosti«. Kao što gramatika strukturira jezik, tako i kultura postavlja strukturne temelje za organizaciju društva (usp. *ibid.* str. 270).

3

Entoni Gidens [Anthony Giddens], *Sociologija*, Ekonomski fakultet, Beograd 2005., str. 24.

4

Karel Turza, *Medicina i društvo – sociološki aspekti*, CIBID, Libri Medicorum, Beograd 2005., str. 45.

5

*Ibid.* str. 45, 47.

6

Iako je Srbija zemlja iz koje potiče i u kojoj živi i radi značajan broj vrhunskih, profesionalnih svjetski priznatih sportaša, možemo primijetiti da naš obrazovni sistem ne daje značaj tjelesnom odgoju, a što se ogleda u velikom broju nastavnih sati tjelesnog odgoja u okviru osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja, dok su satovi tjelesnog odgoja na fakultetima ukinuti 1998. godine. Nacionalni prosvetni savet je 2013. godine usvojio mjere za unapređivanje tjelesnog odgoja u školama, ali i vraćanje ovog predmeta na fakultete,

tako da bi se provođenje ovih mjera trebalo očekivati u narednom periodu (vidi Sandra Radenović, *Sport i društvo – Sociologija sa sociologijom sporta. Sociologija sporta*, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Beograd 2014., str. 50–51).

7

Z. Golubović, »Kultura«, str. 268–269.

8

Sandra Radenović, »Sociologija sporta i/ili sociologija tjelesne kulture – neka razmatranja«, *Sociološka luča IX* (1/2015), str. 42–55.

9

S. Radenović, *Sport i društvo – Sociologija sa sociologijom sporta*, str. 164; E. Gidens [A. Giddens], *Sociologija*, str. 160.

10

Glavni oblici zdravstvenog ponašanja su pozitivno, preventivno, bolesničko ponašanje i ponašanje u 'ulozi bolesnika'. Pozitivno zdravstveno ponašanje jest bilo koja aktivnost kojom unapređujemo zdravlje. Preventivno zdravstveno ponašanje je ono koje podrazumijeva aktivnosti usmjerene prevenciji ili rano otkrivanju bolesti kada osjetimo da smo zdravstveno ugroženi. Bolesničko ponašanje se odnosi na one aktivnosti koje poduzimamo kada smo već bolesni da bismo utvrdili o čemu se radi i da bismo se liječili. Ponašanje u 'ulozi bolesnog' pretpostavlja one aktivnosti koje poduzimamo kada preuzmemo tu ulogu, od liječenja do rehabilitacije (Vidi: K. Turza, *Medicina i društvo*, str. 113, 130).

društvo na različite načine (ideološke, materijalne, organizacijske) ugrađuje svoje interese.<sup>11</sup>

S obzirom na sadržaj ponuđenih definicija, smatramo da je moguće izdvojiti dvije osnovne točke susreta zdravstvene i tjelesne kulture, i to u pojmovima zdravlja i tjelesnosti, pri čemu pod »zdravljem« podrazumijevamo »stanje potpunog fizičkog, duševnog i socijalnog blagostanja«, a pod »tjelesnošću« podrazumijevamo ne samo »vidljivo tijelo, organizam ili biološku osnovu čovjeka« nego i duhovni i duševni supstrat koji prebiva u toj tjelesnosti.

## 2. Zdravlje i tjelesnost kao točke susreta zdravstvene i tjelesne kulture

Definicije zdravlja su brojne, tako da ćemo u ovom radu podsjetiti na samo neka najčešća shvaćanja koja su najpreciznija. Idealno-tipska zamisao zdravlja potiče od Svjetske zdravstvene organizacije (SZO) koja pod zdravljem podrazumijeva stanje potpunog tjelesnog, duševnog i socijalnog blagostanja, a ne samo odsustvo bolesti ili iznemoglosti.<sup>12</sup> Ova definicija u pojam zdravlja, pored fizičkog, uključuje još i duševno i socijalno blagostanje. U okviru ove definicije na djelu je proširenje značenja samog pojma zdravlja s medicinske na društvenu kategoriju, odnosno na kvalitetu čovjekova življenja. Još jedno određenje zdravlja je biomedicinska zamisao zdravlja koja dominira u suvremenoj medicini i koja pretpostavlja zdravlje kao odsustvo simptoma i znakova bolesti, pri čemu se simptomi i znakovi bolesti razmatraju kao vrsta potvrde da je ljudski organizam biološki poremećen i da su smanjene mogućnosti za normalno odvijanje fizioloških funkcija. Ovo određenje zdravlja pretpostavlja da su prisustvo bolesti, njena dijagnoza i terapijski postupak koji se primjenjuje objektivan fenomen, dakle, definicija ostaje u domeni isključivo medicinskih kategorija. Biopsihosocijalno određenje zdravlja pretpostavlja zdravlje kao rezultantu različitih faktora, od bioloških i psihičkih do kulturnih, etničkih, rodnih, političkih, ekonomskih itd. Prema ovom određenju, čovjek nije samo cjelina koja se sastoji od sistema organa i njihovih podsistema nego je sistem koji je istovremeno dio širih sistema (porodice, društvenih grupa, pripadajućeg društva, itd.). U okviru ove definicije zdravlja ističe se važnost nekih ne-bioloških, odnosno nemedicinskih (na primjer, političkih, društvenih itd.) utjecaja na ljudsko zdravlje i bolest. Recimo, danas se veoma često u suvremenoj medicini govori o značajnom utjecaju brojnih nemedicinskih faktora na zdravlje i bolest čovjeka (na primjer, utjecaj porodice i radnog okruženja na pojavu stresa koji može biti »okidač« oboljenja).<sup>13</sup>

Tjelesnost se može definirati kao organizam, odnosno vidljivo tijelo, kao biološka osnova kako čovjeka, tako i ostalih živih bića. U ovom radu ćemo se zadržati na određenju tjelesnosti, prije svega, kao osnovnog i vidljivog elementa ljudske egzistencije. Kao ilustraciju spomenutog shvaćanja tjelesnosti, možemo navesti činjenicu da je ono što prvo zapažamo kod osobe koja nam ide u susret zapravo njegova/njena tjelesnost: prvo, to je boja kože, kao osnovni i vidljivi aspekt tjelesnosti, zatim, to je spol, odnosno rod. Potom zapažamo konstituciju, odnosno tjelesnu građu, dužinu, boju i tip kose, stil odijevanja, način hoda itd. Točnije, sve one vidljive manifestacije tjelesnosti. Svakako postoje i nevidljive manifestacije, odnosno osobine tjelesnosti, to jest genetski identitet svake individue. Sve pobrojane vidljive i nevidljive manifestacije tjelesnosti jesu značajan dio identiteta svake individue koje, uz duševni i duhovni supstrat koji prebiva u tjelesnosti, čine svaku osobu neponovljivom jedinkom, individuom *sui generis*.<sup>14</sup> Na osnovu navedenog, tjelesnost jest najvidljivija forma tjelesne kulture u najširem smislu.

S obzirom na ponuđeno određenje tjelesnosti, možemo primijetiti da je zdravlje svakako u uskoj vezi s konceptom tjelesnosti i da ima svoj vidljiv i nevidljiv aspekt. Recimo, i laik može primijetiti određen izgled, točnije stanje kože neke osobe, koje može oslikavati i zdravstveno stanje te osobe. S druge strane, jasno je da brojna oboljenja ne mogu biti vidljiva, nego da su izvjesni znaci i simptomi bolesti pokazatelj narušenog zdravlja neke osobe.

Osim što su pojmovi zdravlja i tjelesnosti u tijesnoj vezi, smatramo da su baš oni osnovne točke susreta zdravstvene i tjelesne kulture. Budući da zdravstvena kultura obuhvaća sve relevantne informacije i nagomilano znanje, načine mišljenja, osjećanja i djelovanja koji su vezani za očuvanje zdravlja, za odnos zdravlja i načina života čovjeka, kao i za faktore koji negativno utiču na zdravlje, jasno je da je sām pojam zdravlja sućinski element ponuđene definicije zdravstvene kulture. Ponudili smo definiciju tjelesne kulture kao zalihe informacija i nagomilanog znanja, načina mišljenja, osjećanja i djelovanja vezanih za oblast tjelesnog odgoja, rekreacije i sporta. Svaka od tri potonje oblasti sistema tjelesne kulture u tijesnoj je vezi s pojmovima zdravlja i tjelesnosti. Bez obzira na to je li riječ o tjelesnom odgoju, rekreaciji ili sportu, zdravlje i tjelesnost su usko vezani za sadržaj spomenutih oblasti. Kako je nedostatak tjelesne aktivnosti na prvom mjestu negativnog utjecaja na zdravlje, jasno je da je značaj tjelesnog odgoja kao institucionalizirane djelatnosti čiji su koreni vaninstitucionalni – ogroman. Isto važi i za polje rekreacije odraslih građana, djece i mladih. Kada je oblast vrhunskog, takmičarskog, reprezentativnog sporta u pitanju, zdravlje i tjelesnost su glavni elementi ovog segmenta tjelesne kulture i to u svom ideal-tipskom obliku kao odraz snage, izdržljivosti, punog zdravlja, atletske građe itd. Možemo primijetiti da se u segmentu tjelesnog odgoja i rekreacije može govoriti o zdravlju u kategorijama pozitivnog i preventivnog zdravstvenog ponašanja, dok segment sporta pretpostavlja idealno-tipsku predstavu zdravlja i tjelesnosti. No napomenimo da, kako neki autori smatraju, idealno-tipska zamisao zdravlja i tjelesnosti u segmentu sporta nije neupitna ako, na primjer, imamo na umu zdravstvene probleme koje sa sobom donosi, recimo, korištenje dopinga od strane vrhunskih sportaša radi postizanja boljih rezultata.<sup>15</sup>

Još jedna karika koja povezuje tjelesnu kulturu i zdravstvenu kulturu jesu vrijednosti, preciznije, razmatranje ovih dvaju entiteta kao vrijednosti. Naime, osim ponuđene definicije tjelesne kulture, spomenimo i definiciju prema kojoj tjelesna kultura označava dio kulturnih vrijednosti zasnovanih na motornim (pokretnim, kineziološkim) djelatnostima (igra, sport, gimnastika) koje služe usavršavanju i potvrđivanju cjelovite osobnosti.<sup>16</sup> *Mutatis mutandis*, zdrav-

11

Milivoje Matić, Božo Bokan, *Opšta teorija fizičke kulture*, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Beograd 2005., str. 80.

12

Zbog toga što iskazuje pojam zdravlja kao idealnog stanja, odnosno cilja kojem se teži, naziva se idealno-tipskom zamisli.

13

Sandra Radenović, *Bioetika i medicina – Odnos lekar–pacijent u paradigmi integrativne bioetike*, Akademska knjiga, Novi Sad 2012., str. 127–132.

14

S. Radenović, *Sport i društvo – Sociologija sa sociologijom sporta*, str. 157–158.

15

Postoje i mišljenja da je vrhunski sport sve osim oličenja zdravlja, te da rana specijalizacija i bespoštedni treninzi sakate čovjeka i stvaraju od njega svojevrsnog bolesnika: svaki udarac šakom u glavu tijekom boksačkog meča prouzrokuje smrt na desetine moždanih stanica, a brojne sportske povrede nisu karakteristika samo vrhunskog sporta, nego i masovnog sporta (recimo *jogging*) u okviru kojeg se bilježe sportske povrede milijuna ljudi (Ljubodrag Simonović, *Sport, kapitalizam, destrukcija*, Lorka, Beograd 1995., str. 189–191).

16

M. Matić, B. Bokan, *Opšta teorija fizičke kulture*, str. 236.

stvenu kulturu možemo razmatrati u ključu ovog shvaćanja tjelesne kulture. U tom smislu, zdravstvena kultura označava dio kulturnih vrijednosti zasnovanih na pobrojanim oblicima zdravstvenog ponašanja kao djelatnostima koje služe usavršavanju (duševnom i socijalnom) i potvrđivanju cjelovite osobnosti. Najzad, zdravstvena kultura se može promatrati kao jedna od vrijednosti tjelesne kulture, što će biti razmotreno u narednim dijelovima rada.

### 3. Tjelesna kultura i zdravstvena kultura kao vrijednosti

Da bi se bolje razumio odnos tjelesne kulture i zdravstvene kulture, neophodno je razmotriti širi koncept mogućeg strukturalnog i holističkog utjecaja i djelovanja tjelesnih aktivnosti na ukupnu osobnost čovjeka i stvaranje polja aksiologije tjelesne kulture.

O vrijednostima tjelesne kulture najveći broj autora je govorio kroz opisanje njihovih osnovnih funkcija. Generalno promatrano funkcije/zadaci tjelesne kulture ostvaruju se kroz praktične aktivnosti, to jest kroz različite forme/vidove tjelesne kulture, što na kraju rada određene vrijednosti, kao pozitivnu posljedicu takvih aktivnosti. Otuda najveći broj autora tretira termine 'vrijednosti' i 'funkcije' kao sinonime, čega se i mi pridržavamo u ovom radu i našem istraživanju.<sup>17</sup>

Da bi se bolje razumjele pojedinačne funkcije/vrijednosti različitih entiteta tjelesne kulture (tjelesnog odgoja, sporta, rekreacije), treba prvo ukazati na opći pristup funkcijama/vrijednostima tjelesne kulture. Od stranih autora, tom problematikom se bavio L. P. Matveev,<sup>18</sup> koji je sve funkcije podijelio u dvije osnovne grupe: *specifične* i *općekulturne funkcije tjelesne kulture*, koje se opet dalje dijele u odgovarajuće podgrupe:

#### A) *Specifične funkcije tjelesne kulture:*

1. Specifično-obrazovne funkcije
2. Specifično-primijenjene funkcije
3. »Sportske« funkcije
4. Specifično-rekreativne funkcije
5. Specifično-zdravstveno-rehabilitacijske funkcije

#### B) *Općekulturne funkcije tjelesne kulture:*

1. Estetske funkcije tjelesne kulture
2. Normativne funkcije tjelesne kulture
3. Informacijske funkcije tjelesne kulture
4. Komunikološke funkcije tjelesne kulture
5. Funkcije socijalizacije osobnosti i socijalne integracije

Spomenute funkcije tjelesne kulture se odnose na pojedinačne entitete koje čine sistem tjelesne kulture (tjelesni odgoj, sport i rekreacija). Tjelesni odgoj predstavlja plansku i sistematsku aktivnost, koja se sprovodi u školama i obavezna je za sve učenike. Kretanje (vježbanje, motorička aktivnost) je osnova tjelesnog odgoja i, ukoliko je vođena prema svim pedagoškim principima, utoliko pozitivno utječe na integralni razvoj osobnosti i dio je procesa socijalizacije. Rekreacija kao najmlađi entitet tjelesne kulture veoma je značajna u suvremenom društvu. Sedentarni način života – koji je uvjetovan tehnološkim napretkom i koji podrazumijeva malo aktivnosti velikog postotka populacije, dodatno naglašava značaj rekreacije i njenih funkcija. Uspjeh je pojedinca redovnu tjelesnu aktivnost uvrstiti u svakodnevni život, a sve u cilju očuvanja



i poboljšanja zdravstvenog statusa i zadovoljenja potreba za kretanjem. Kada je riječ o sportu, nezaobilazan je pojam takmičenja koji ga određuje. Da bi se sportaš takmičio na najvišoj razini, mora se za to pripremiti u okviru trenažnog procesa, ali sve u cilju postizanja najboljih rezultata na samom takmičenju.

Osnovna razlika između tjelesnog odgoja i rekreacije s jedne strane i sporta s druge strane jest u tome da tjelesna aktivnost u prvom slučaju predstavlja cilj, a u slučaju sporta sredstvo za ostvarivanje cilja (sportskog rezultata).

Od autora s ovih prostora ovom problematikom se bavio M. Matić, navodeći sljedeće vrijednosti tjelesne kulture: ludički oblici tjelesne kulture, agonistički oblici tjelesne kulture, etički aspekti tjelesne kulture, estetički aspekti tjelesne kulture, socio-komunikološke funkcije tjelesne kulture, idejno-političke funkcije tjelesne kulture, zdravstvene funkcije tjelesne kulture, ekonomski aspekti tjelesne kulture i estradno-distraktivni aspekti tjelesne kulture.<sup>17</sup>

#### 4. Rezultati empirijskog istraživanja

U svjetlu teorijskih razmatranja o vrijednostima tjelesne kulture i zdravstvenoj kulturi kao jednoj od mogućih vrijednosti tjelesne kulture, na ukupnom uzorku od 102 studenta (60 studenata prve godine i 42 studenta *master* studija – peta godina) Fakulteta sporta i tjelesnog odgoja Univerziteta u Beogradu izvršeno je ispitivanje vrijednosti tjelesne kulture. Istraživanje je provedeno tijekom svibnja i lipnja školske godine 2014./2015. sa studentima akademskih studija Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja koji se školuju za zvanje diplomirani profesor tjelesnog odgoja i spremaju se za budući pedagoški rad u školama. Istraživanje je bilo anonimno, ispitanici su prilikom popunjavanja posebno konstruiranog upitnika za potrebe ovog istraživanja (prema teorijskom modelu L. P. Matveeva) samo upisivali spol i godinu studija. Ispitanici su davali ocjene vrijednostima na petostupnjevitoj skali Likertova tipa. Prije početka popunjavanja ispitanicima su dane jasne instrukcije koje su se odnosile na sljedeće: istraživanje je anonimno, na listu se ne upisuje ime i prezime, nego se samo zaokružuje godina studija i spol. U upitniku su navedene vrijednosti (funkcije) tjelesne kulture, a njihov je zadatak bio pažljivo pročitati svaku navedenu vrijednost i zaokružiti koliko je ona za njih osobno značajna. Bilo je istaknuto da nema točnih i netočnih odgovora, a za odgovore im je bilo ponuđeno korištenje sljedeće skale: 1 – Uopće nije značajna; 2 – Djelomično nije značajna; 3 – Neutralan odgovor; 4 – Djelomično značajna; 5 – Vrlo značajna.

Postavljene su dvije hipoteze:

1. H1 – U rangiranju vrijednosti tjelesne kulture pojavit će se razlike u odnosu na spol
2. H2 – U rangiranju vrijednosti tjelesne kulture pojavit će se razlike u odnosu na godinu studija.

Cilj je empirijskog dijela istraživanja bio utvrditi stavove studenata Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu prema vrijednostima u tjelesnoj kulturi, odnosno kako studenti rangiraju vrijednosti koje je u svom teorijskom modelu dao Matveev. Napomenimo da Matveev nije proveo em-

17  
Ibid. 256.

18  
Lev Pavlovich Matveev, *Vvedenie v teoriju fizičeskoj kul'tury*, Fiskul'tura i sport, Moskva 1983.

19  
Milivoje Matić, *Opšta teorija fizičke kulture*, FFK, Beograd 1992., str. 251.

pirijsko istraživanje, te je ovo istraživanje, prema našim saznanjima, prvo istraživanje provedeno na osnovu Matveevijeva teorijskog modela.

**Tablica 1.** Vrijednosti tjelesne kulture poredane prema odgovorima studenata prve godine (n=60) i *master* studija (n=42)

Prva godina			Master studije		
Rang	Funkcije tjelesne kulture	Sr. vrijed. (st. dev.)	Rang	Funkcije tjelesne kulture	Sr. vrijed. (st. dev.)
1	Specifično-zdravstveno-rehabilitacijske funkcije	4.45 (0.68)	1	Funkcije socijalizacije osobnosti i socijalne integracije	4.69 (0.52)
2	Sportske funkcije	4.40 (0.76)	2	Specifično-zdravstveno-rehabilitacijske funkcije	4.50 (0.80)
3	Funkcije socijalizacije osobnosti i socijalne integracije	4.38 (0.76)	3	Specifično-obrazovne funkcije	4.48 (0.59)
4	Komunikološke funkcije	4.37 (0.64)	4	Specifično-rekreativne funkcije	4.40 (0.70)
5	Specifično-primijenjene funkcije	4.32 (0.73)	5	Sportske funkcije	4.36 (0.73)
6	Specifično-rekreativne funkcije	4.28 (0.76)	6	Specifično-primijenjene funkcije	4.29 (0.74)
7	Specifično-obrazovne funkcije	4.28 (0.70)	7	Estetske funkcije	4.17 (0.70)
8	Informacijske funkcije	4.10 (0.82)	8	Komunikološke funkcije	4.17 (0.85)
9	Estetske funkcije	3.97 (0.92)	9	Normativne funkcije	4.00 (0.80)
10	Normativne funkcije	3.85 (0.86)	10	Informacijske funkcije	3.86 (1.00)

U odgovorima studenata na funkcije tjelesne kulture koje je teoretičar L. P. Matveev podijelio na specifične i općekulturne, studenti prve godine su prepoznali, prije svega, dvije specifične funkcije: *zdravstveno-rehabilitacijske* i *sportske*, dok su općekulturne funkcije rangirane znatno niže u odnosu na specifične funkcije (Tablica 1). Takav je odgovor bio očekivan jer se radi o studentima prve godine, gdje je njihova spoznajna razina prepoznala da bi tjelesna aktivnost trebala utjecati, prije svega, na zdravlje i doprinos visokim rezultatima u sportu. Ono što nije bilo očekivano, to je veoma nisko rangiranje *specifično-obrazovnih funkcija* tjelesne kulture koja je u direktnoj vezi s njihovim budućim zanimanjem tj. radom u odgojno-obrazovnim ustanovama, kao i *specifično-rekreativne funkcije* tjelesne kulture, jer ove dvije funkcije pokrivaju znatno veću oblast stručnog djelovanja budućih profesora tjelesnog odgoja. Medijska atraktivnost sporta vjerojatno je utjecala na opredjeljenje studenata prve godine za isticanje *sportske funkcije* tjelesne kulture.

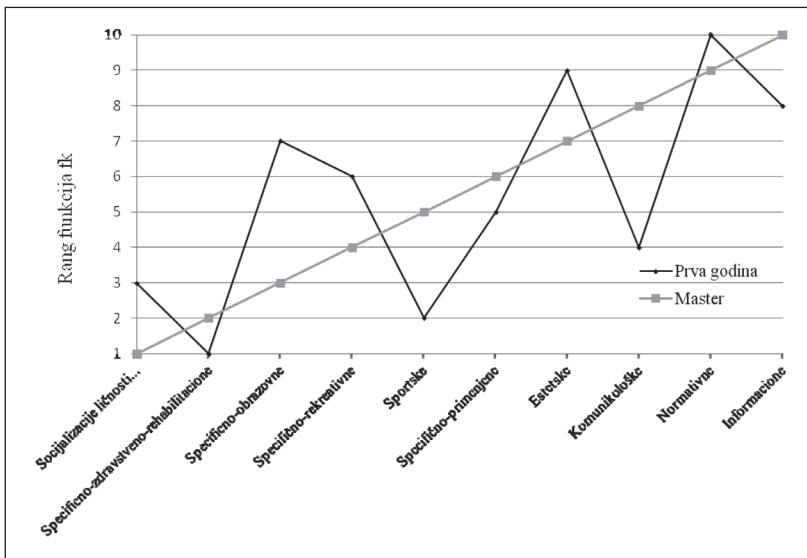
Studenti *master* studija (peta godina) na prvo su mjesto vrednovali *funkciju socijalizacije osobnosti i socijalne integracije*, čime su pokazali da kao »stariji« studenti bolje osjećaju općekulturne funkcije tjelesne kulture (Tablica 1). Pored toga, studenti pete godine studija pokazali su zrelije shvaćanje vrijednosnog ranga specifičnih funkcija tjelesne kulture koje su rangirane od 2–6 mjesta ovim redoslijedom: *zdravstveno-rehabilitacijske, obrazovne, rekreativne, sportske i primijenjene*. U većini ispitivanih funkcija tjelesne kulture, studenti pete godine studija pokazali su veće srednje vrijednosti u odnosu na studente prve godine, dok je *funkcija socijalizacije osobnosti i socijalne integracije* pokazala statistički značajno veću vrijednost izraženu Mann-Whitneyjevim



testom (Tablica 2, Grafikon 1). Ovi rezultati ukazuju na karakterističnu zakonomjernost i da s odgojno-obrazovnim procesom u toku školovanja studenti viših godina studija stječu sve više znanja na osnovu kojih mogu sagledati značaj i ostalih vrijednosti/funkcija tjelesne kulture. Iako je nesporno da spoznajni proces u toku školovanja studenata prvo utječe na specifične spoznajne procese koji definiraju tjelesnu aktivnost i njen utjecaj na zdravlje kao tjelesnost u svom biološkom značenju, u daljem procesu školovanja studenti proširuju spoznajni kontekst do nivoa širih utjecaja tjelesnih aktivnosti i na kognitivnu, konativnu i socijalnu stranu osobnosti pojedinca.

Analizom dobivenih rezultata potvrđena je pretpostavka da će odgojno-obrazovni sadržaji u toku studiranja od prve do pete godine studija uticati pozitivno na izmjenu stavovske strukture o vrijednostima tjelesne kulture.

**Grafikon 1.** Funkcije tjelesne kulture (Prva – Peta godina studija)



**Tablica 2.** Rezultati Mann-Whitneyjeva testa na ukupnim uzorcima prve i pete godine studija

Funkcije tjelesne kulture	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	Asymp. Sig. (2-tailed)
Specifično-obrazovne funkcije	1080.0	2910.0	-.1355	.175
Specifično-primijenjene funkcije	1235.5	2138.5	-.182	.855
Sportske funkcije	1199.0	2102.0	-.461	.645
Specifično-rekreativne funkcije	1155.0	2985.0	-.786	.432
Specifično-zdravstveno-rehabilitacijske funkcije	1158.0	2988.0	-.793	.428
Estetske funkcije	1132.5	2962.5	-.944	.345
Normativne funkcije	1141.5	2971.5	-.856	.392
Informacijske funkcije	1099.5	2002.5	-1.156	.248
Komunikološke funkcije	1125.5	2028.5	-.997	.319
Funkcije socijalizacije osobnosti i socijalne integracije	988.5	2818.5	-2.133	.033

Kada se vrijednosti tjelesne kulture promatraju u odnosu na spol ispitanika, zapažaju se značajne razlike u shvaćanju vrijednosti tjelesne kulture između studenata i studentica prve i pete godine studija.

Studenti prve godine studija najviše vrednuju *zdravstveno-rehabilitacijsku i sportsku funkciju*, dok studentice visoko vrednuju *komunikološke i sportske funkcije*, a zdravstvene funkcije se nalaze tek na trećem mjestu (Tablica 3 i Tablica 5).

Studenti i studentice pete godine studija imaju identično shvaćanje o vrednovanju *Funkcije socijalizacije i socijalne integracije* i stavljaju je na prvo mjesto prema vrijednosti (sr. vrijed. = 4,69). Taj zajednički stav i isticanje ove funkcije na čelnoj poziciji, doprinio je da jedino ova funkcija ima statistički značajnu razliku između studenata prve i pete godine studija, ali sa značajnijim udjelom odgovora studenata (Tabele 3–6). Ovomu je vjerojatno doprinio manji broj ispitanika u kategoriji studentica, što bi u narednim istraživanjima trebalo i provjeriti s povećanjem ukupnog broja ispitanika u oba pod-uzorka. Ono što je nesumnjivo potvrđeno ovim istraživanjem je suglasnost studenata i studentica u visokom rangiranju općekulturne *funkcije socijalizacije i socijalne integracije*.

**Tablica 3.** Srednje vrijednosti funkcija tjelesne kulture – usporedba po spolu  
(M - Studenti, prva godina n=46, master n=26)

Prva godina		
Rang	Funkcije tjelesne kulture	Sr. vrijed (st. dev)
1	Specifično-zdravstveno-rehabilitacijske funkcije	4.46 (0.66)
2	Sportske funkcije	4.37 (0.80)
3	Funkcije socijalizacije osobnosti i socijalne integracije	4.37 (0.71)
4	Specifično-primijenjene funkcije	4.33 (0.70)
5	Specifično-rekreativne funkcije	4.30 (0.76)
6	Komunikološke funkcije	4.28 (0.66)
7	Specifično-obrazovne funkcije	4.26 (0.71)
8	Informacijske funkcije	4.02 (0.80)
9	Estetske funkcije	3.93 (0.93)
10	Normativne funkcije	3.87 (0.86)

Master studije		
Rang	Funkcije tjelesne kulture	Sr. vrijed (st. dev)
1	Funkcije socijalizacije osobnosti i socijalne integracije	4.69 (0.55)
2	Specifično-zdravstveno-rehabilitacijske funkcije	4.54 (0.76)
3	Specifično-rekreativne funkcije	4.42 (0.70)
4	Specifično-obrazovne funkcije	4.38 (0.57)
5	Sportske funkcije	4.31 (0.79)
6	Specifično-primijenjene funkcije	4.19 (0.80)
7	Komunikološke funkcije	4.12 (0.86)
8	Estetske funkcije	3.96 (0.72)
9	Normativne funkcije	3.92 (0.80)
10	Informacijske funkcije	3.69 (1.09)

**Tablica 4.** Mann-Whitneyjev test (M - Studenti, prva godina n=46, master n=26)

Funkcije tjelesne kulture	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	Asymp. Sig. (2-tailed)
Specifično-obrazovne funkcije	553.0	1634.0	-.582	.560
Specifično-primijenjene funkcije	550.0	901.0	-.615	.539
Sportske funkcije	564.5	915.5	-.433	.665
Specifično-rekreativne funkcije	548.0	1629.0	-.649	.516
Specifično-zdravstveno-rehabilitacijske funkcije	537.0	1618.0	-.818	.413
Estetske funkcije	589.5	940.5	-.109	.914
Normativne funkcije	576.0	1657.0	-.274	.784
Informacijske funkcije	498.5	849.5	-1.238	.216
Komunikološke funkcije	547.5	898.5	-.645	.519
Funkcije socijalizacije osobnosti i socijalne integracije	444.5	1525.5	-2.053	.040

**Tablica 5.** Srednje vrijednosti funkcija tjelesne kulture – usporedba po spolu (Ž - Studentice, prva godina n=14, master n=16)

Prva godina			Master studije		
Rang	Funkcije tjelesne kulture	Sr. vred (st. dev)	Rang	Funkcije tjelesne kulture	Sr. vred (st. dev)
1	Komunikološke funkcije	4.64 (0.50)	1	Funkcije socijalizacije osobnosti i socijalne integracije	4.69 (0.48)
2	Sportske funkcije	4.50 (0.65)	2	Specifično-obrazovne funkcije	4.63 (0.62)
3	Specifično-zdravstveno-rehabilitacijske funkcije	4.43 (0.76)	3	Estetske funkcije	4.50 (0.52)
4	Funkcije socijalizacije osobnosti i socijalne integracije	4.43 (0.94)	4–6	Specifično-primijenjene funkcije	4.44 (0.63)
5	Specifično-obrazovne funkcije	4.36 (0.63)	4–6	Sportske funkcije	4.44 (0.63)
6	Informacijske funkcije	4.36 (0.84)	4–6	Specifično-zdravstveno-rehabilitacijske funkcije	4.44 (0.89)
7	Specifično-primijenjene funkcije	4.29 (0.83)	7	Specifično-rekreativne funkcije	4.38 (0.72)
8	Specifično-rekreativne funkcije	4.21 (0.80)	8	Komunikološke funkcije	4.25 (0.86)
9	Estetske funkcije	4.07 (0.92)	9	Normativne funkcije	4.13 (0.81)
10	Normativne funkcije	3.79 (0.89)	10	Informacijske funkcije	4.13 (0.81)

**Tablica 6.** Mann-Whitneyjev test (Ž - Studentice, prva godina n=14, master n=16)

Funkcije tjelesne kulture	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	Asymp. Sig. (2-tailed)
Specifično-obrazovne funkcije	84.5	189.5	-1.303	.192
Specifično-primijenjene funkcije	103.5	208.5	-.389	.697
Sportske funkcije	105.0	241.0	-.328	.743
Specifično-rekreativne funkcije	100.0	205.0	-.543	.587
Specifično-zdravstveno-rehabilitacijske funkcije	107.0	212.0	-.238	.812
Estetske funkcije	84.0	189.0	-1.287	.198
Normativne funkcije	89.0	194.0	-1.013	.311
Informacijske funkcije	93.0	229.0	-.852	.394
Komunikološke funkcije	86.0	222.0	-1.216	.224
Funkcije socijalizacije osobnosti i socijalne integracije	102.0	207.0	-.502	.616

Studenti pete godine studija (M, n=26), visoko vrednuju specifične funkcije tjelesne kulture (od 2–6 mjesta): *zdravstveno-rehabilitacijske, rekreativne, obrazovne, sportske i primijenjene*, dok slabije vrednuju općekulturne funkcije tjelesne kulture (od 7–10 mjesta): *komunikološke, estetske, normativne i informacijske*.

Studentice pete godine studija (Ž, n=16), pored *socijalizacije osobnosti i socijalne integracije*, visoko vrednuju: *obrazovne i estetske funkcije*, čime na izvjestan način ističu *visoko vrednovanje općekulturnih funkcija tjelesne kulture*, ne zanemarujući pritom i specifične funkcije: *zdravstvene, primijenjene, sportske i rekreativne* (od 4–7 mjesta), da bi na začelju bile još tri općekulturne funkcije: *komunikološke, normativne i informacijske*.

Generalno promatrano, kada se vrijednosti tjelesne kulture promatraju u odnosu na spol ispitanika, studentice formiraju vrijednosni sistem *kulturno-obrazovni estetizam* nasuprot *specifičnih funkcija*, dok studenti formiraju vrijednosni sistem *socijalne integracije i specifičnih funkcija* nasuprot *opće-kulturnim funkcijama* tjelesne kulture. Ovakav zaključak proistječe na osnovu analiziranih rezultata istraživanja na prigodnom uzorku studenata Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu. Slični rezultati dobiveni su u istraživanjima stavova studenata o moralnim vrijednostima u fizičkoj kulturi, gdje je utvrđena polariziranost odgovora ispitanika na »mušku preferenciju moralnih stavova«, nasuprot »ženskoj preferenciji moralnih stavova«. <sup>20</sup> Za šire generalizacije neophodna su nova istraživanja s povećanim uzorcima ispitanika.

## 5. Zaključak

U prvom dijelu rada razmotrena su teorijska polazišta za određenje pojmova *kultura, zdravstvena kultura i tjelesna kultura*. Definišući kulturu kao zalihu informacija i nagomilanog znanja, načina mišljenja, osjećaja i djelovanja koje određena društvena grupa prenosi na svoje potomke, prema sličnom modelu su definirani zdravstvena i tjelesna kultura. Polazeći od spoznaje da je zdravstvena kultura samo jedna od mogućih vrijednosti tjelesne kulture, teorijski je definiran i prostor ukupnih vrijednosti tjelesne kulture. Kao točke susreta zdravstvene i tjelesne kulture izdvojili smo *zdravlje i tjelesnost*. *Zdravlje* smo razmotrili kao jednu vrijednost, odnosno funkciju tjelesne kulture, a *tjelesnost*

je, na osnovu svega navedenog, najvidljivija forma tjelesne kulture u najširem smislu.

U drugom dijelu rada prikazani su rezultati empirijskog istraživanja vrijednosti tjelesne kulture, prema teorijskom modelu L. P. Matveeva, gdje su vrijednosti tjelesne kulture podijeljene na: *specifične (obrazovne, rekreativne, sportske, zdravstveno-rehabilitacijske i primijenjene)* i *općekulturne (estetske, kulturološke, informatičke, normativne, socijalizacije osobnosti i socijalne integracije)*. Na uzorku studenata prve godine studija (n=62) i pete godine studija (n=40) Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu, prikupljene su informacije o vrijednostima svake od navedenih funkcija na Likertovoj skali (1–5). Dobiveni odgovori su obrađeni osnovnom deskriptivnom statistikom i prikazani tablično, dok je značajnost razlika između grupa određena neparametrijskim Mann-Whitneyjevim testom.

Rezultati su pokazali da studenti visoko vrednuju zdravstvenu kulturu kao jednu od primarnih i specifičnih vrijednosti tjelesne kulture. Studenti pete godine studija s napredovanjem saznanja u svim sferama studijskog programa proširuju svoj spoznajni vidik pa tako i vrednovanje zdravstvene komponente, ne samo kao biološke dane u vrijednosnom sistemu tjelesne kulture nego i kao šire psihološke, sociološke, obrazovne i kulturološke komponente. Na planu spolnog vrednovanja funkcija tjelesne kulture, studentice formiraju vrijednosni sistem *kulturno-obrazovni estetizam* nasuprot *specifičnih funkcija*, dok studenti formiraju vrijednosni sistem *socijalne integracije i specifičnih funkcija* nasuprot *općekulturnim funkcijama* tjelesne kulture. Ovakav zaključak proističe na osnovu analiziranih rezultata istraživanja na prigodnom uzorku studenata Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu. Za šire generalizacije neophodna su nova istraživanja s povećanim uzorcima ispitanika.

**Miloš Marković, Sandra Radenović, Božo Bokan**

### **Health Education and Physical Education – Meeting Points**

#### **Abstract**

*The authors consider numerous definitions of culture, health culture and physical culture. According to universal sociological definition, culture could be considered as a 'stock' of information and accumulated knowledge, way of thinking, feeling and acting that certain social group transmit to their offspring. We can apply this definition in the field of health culture and in the field of physical culture. Thus, health culture could be defined as a 'stock' of information and accumulated knowledge, way of thinking, feeling and acting related to health and different forms of health behavior. Similarly, physical culture could be defined as a 'stock' of information and accumulated knowledge, way of thinking, feeling and acting related to the field of physical education, recreation, and sport. Authors tend to underline the meeting points of health culture and physical culture and they consider physical culture and health culture as values.*

*Finally, authors expose the results of empirical research regarding the physical culture values on the sample of students of first and fifth year of studying at the Faculty of Sport and Physical Education at the University of Belgrade. According to the results, students highly evaluate the health culture as the one of the primary and specific physical culture values. With the progress of knowledge within all areas of the study program, fifth year students expand their cognitive aspect and the evaluation of health component not only as a biological fact within the physical culture system of values, but also as the broader psychological, sociological, educational and cultural component.*

#### **Key words**

health culture, physical culture, health, physicality, values